

DRÓTOS LÁSZLÓ*

Tudomány- és technikatörténeti örökségünk hasznosításának egyik kínálkozó lehetősége az EU támogatásával

Egy kezdeményezés kezdeti eredményéről és további lehetséges fejlődési irányáról adok rövid tájékoztatást. A kezdeményezés célja, hogy széles körű tudományos és szervezőmunka eredményeként hazánk technikatörténeti öröksége kellő védelmet és figyelmet kapjon az érintett döntéshozó szerveknél és a lakosság körében. Ez irányú munkánkkal azt kívánjuk elérni, hogy a történeti szempontból kiemelkedő szellemi, tárgyi hagyatékunk is – a méltán megbecsült – egyéb kultúrtörténeti értékeink rangján kapjon helyet társadalmunkban.

Civil kezdeményezésként létrejött munkacsoportunk eddigi tevékenysége során elsősorban a relikviák gyűjtésére, a mentésre, védelemre helyezte a hangsúlyt. Emellett – közreműködésünkkel – az ez irányú kutató- és publikációs munka is megélénkült Észak-Magyarországon. Most jutottunk el programunkkal oda, hogy megkíséreljük kezdeti tapasztalataink országos terjesztését és ennek nyomán gazdag hazai ipari örökségünk hasznosítási lehetőségének új igények szerinti biztosítását, értékesítését az európai integrációban.

MI INDOKOLJA A HASZNOSÍTÁS (ÚJ) IGÉNYÉNEK FELVETÉSÉT

Több oka is van ennek, de ezek közül itt az alábbi négyet emelem ki:

Tovább fejlődött – és a mai igényekhez igazodó követelményekkel bővült – az örökséggel való foglalkozás tartalma, módszere. Mint ismeretes a legegyszerűbb módszer a védelem (pl. műemlékvédelmi tevékenység). Ez történetileg elsőként fejlődött ki, szervezeten az 1850-es évektől. A következő lépcsőfokot a megőrzés jelentette. Úgy is mondhatjuk, hogy a megőrzés céltudatos, célirányos védelem. (Az egységek pusztta megtartása mellett fontos azok aktuális hasznosítása, az azokkal együtt élő funkció is.)

Mai modern, posztindusztriális korunkban már ez sem elég. Egy-egy örökségi objektumnak olyan hasznosítását kell megvalósítani, amely kézzelfogható, vagy valamilyen módon érzékelhető haszonnal, előnnyel is jár. (Az örökséget konkrétan a piac részévé kell tenni, hiszen korunkban a múlt és annak szegmensei is a fogyasztásnak alávetettek.) Ezt az új igényekhez alkalmazkodó tevékenységet örökségföldrajznak nevezi a tudomány. A múlt, a történelem, a hagyomány mindennél a világon egyre jobb üzletnek is ígérkezik. (Lásd a nyugat-európai, kanadai, ausztráliai, az

* 3519 Miskolc, Kiss József utca 40.

utóbbi időben pedig a budapesti, miskolci millenniumi kiállítások, a különféle élményparkok, történelmi emlékhelyek példáit.) Az örökséggel kapcsolatos újszerű tevékenységet *iparágként* is fel-foghatjuk, hiszen egyértelműen azzal a cézzal szervezik azt, hogy piacképes terméket hozzanak létre.

Hazánk a közelmúltban kezdte el azt a radikális gazdasági szerkezetváltást, amely több ágazatot, technológiát és technikát a mindennapi termelési folyamatból kiiktatott, „muzeális tárgyakká átminősített”. Sajnos, a legtöbb helyen – az átgondolatlan privatizációs gyakorlat, a felszámolási eljárás hibás szempontjainak érvényesülése, a rövidlátó haszonelvűség következtében – egy-egy gyár, üzem berendezéseinek leállítása, lerombolása, majd pedig hulladék formájában való megsemmisítése nem kímélte az adott terület értékes technikatörténeti emlékeit, tárgyi szellemi hagyatékát sem. Ahol még lehetséges, vissza kellene menteni valamit ezekből.

Nem kisebb jelentőségű ennél, hogy nagy számban élnek még közöttünk annak a generációnak a tagjai, akik nosztalgiával és jogos büszkeséggel gondolnak korábbi, elvesztett, megszűnt munkahelyükre, leértékelődő szakmájukra. Közülük sokan jó érzéssel fogadják, ha hallhatnak az emlékekről és láthatnak szakmai relikviákat egykori munkaeszközeikből, tárgyi, szellemi termékeikből, a korábbi kenyérkereső foglalkozásuk színhelyéről, vagy látják, hogy az utókor érdeklődésére, megbecsülésére is számíthat az, amit életük szorgos munkájával korábban létrehoztak.

Az ország gazdag technikatörténeti örökséggel rendelkezik, amely a lehetségesnél és a szükségesnél jóval kisebb mértékben tudatosult a lakosság körében, illetve hasznosul az utókor számára. Álljon itt ennek bizonyítására néhány kevésbé ismert bányászati és kohászati példa, mivel – szakmámból eredően is – ezeket ismerem közelebbről.

Az utóbbi évek dunántúli régészeti kutatásai hatalmas egykori vastelepeket tártak fel, amelyek ma már turisták számára is több helyen megtekinthetők. Somogyfajszon például impozáns emlékmúzeumot építettek az egyik Árpád-kori feltárt kohóüzem fölé.

Hazánk Európa egyik vezető nemesfémtermelő nagyhatalma volt évszázadokon át. A Felvidék és Erdély térségében voltak a termelés központjai. Pl.: a 13. század második felében az európai aranytermelés 5/6-át, az ezüsttermelés 1/4-ét Magyarország adta. A 14. században hazánk az európai valutaforgalom meghatározója volt (Károly Róbert arany forintja a legkeresettebb fizetési eszköz). Anglia, Franciaország, Olaszország uralkodói magyarországi mestereket hívnak országukba bányászatuk és kohászatuk fellendítése érdekében. A 15–16. században a magyarországi réz- és ezüsttermelés világpolitikai szerepet kapott. A Selmecebánya környéki ezüsttermelés nyújtott fedezetet a 18. századi birodalmi háborúhoz, a Szomolnok-vidéki réztermelés a világpiac jelentős tényezőjeként szerepelt. Évszázadokon át a kincstár bevételeinek 40–60%-át a bányászat és kohászat termelte meg, jóllehet a lakosság alig 2–3%-át foglalkoztatták e szakmákban. Hazánk első ipari műemléke, a Bükk-hegység Garadna-völgyében ma is megtekinthető „őskohója” a 18. század termelési kultúráját reprezentálja. A 19–20. századi magyarországi iparosítás, az ipari forradalom térhódítása nagyobbrészt a hazai vas- és acél-, majd az alumíniumipari alágazatok és a kapcsolódó többi termelő és szolgáltató szakma termékeire épült. Ezen üzemek egy részének nyomai ma már mint a korra jellemző „ipari táj” tekinthetők meg.

A honi termelési és műszaki kreativitás és a tudomány mindig is megtermékenyítően hatott egymásra hazánkban. 1735-ben Selmecebányán hozták létre a világ első, legrégebb műszaki felsőoktatási tanintézetét. Több, mint egy évszázadon át ez volt a bányász-kohász szakemberképzés egyetlen ilyen intézménye a Habsburg Birodalomban. Nyilván ennek a történeti múltunknak is része volt abban, hogy a 20. századi Magyarország 12 Nobel-díjas tudóssal büszkélkedhet és ezzel mintegy 10-szer több e kitüntetésben részesült honfitársunk száma annál, mint amit népességi arányunk a föld népességén belül jelent.

A felsorolt emlékek részben megtalálhatók hazánk különböző térségeiben, nagyobb hányaduk azonban még kutatásra vár, bemutatásra felkészítés előtt áll. Sajnos, a bemutatható anyag tekintélyes része sem ismert a lakosság előtt és ezek iránt ma még nincs kellő turisztikai érdeklődés sem.

Az Európa „újraegyesítésének” napirenden lévő programja szempontjából is döntő számunkra ez a téma. Népünk jelentős hányada ugyanis tart attól, hogy az Unióba lépésünkkel csorbul majd

nemzeti, kulturális identitásunk. Ez azonban annál kevésbé következhet be, minél inkább meglévő értékeink biztos ismeretében – és azokat a többi nemzeteknek is felmutatva – kapcsolódunk az Unióhoz. E célt szolgálja egyebek között az EU vezető szervei által kezdeményezett *Európai Kulturális Utak mozgalma*. Eddig már több mint 20, határokon átnyúló Kulturális Út szerveződött Európában az elmúlt egy-két évtizedben, amelyek közül kettőnek hazánkon belüli megszervezését a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) szervei vállalták fel (Barokk-út és az Európai Vaskultúra útja).

Mi Észak-Magyarországon szakmatörténeti múltunkból eredően a termelés- és technikatörténethez kapcsolódó program, az Európai Vaskultúra útja elnevezésű, osztrákok által kezdeményezett (Europäische Eisenstrasse) projekt helyi megvalósítását tűztük ki feladatul a magunk számára. Ma már egyre több uniós és hazai pályázati lehetőség is segíti ezeket a projekteket az anyagi megvalósítását. A program szervezésének intézményi hátterét az Országos Műszaki Múzeum Központi Kohászati Múzeuma és a miskolci Tudomány és Technika Háza vezetése biztosítja régióinkban.

KEZDETI EREDMÉNYEK, A MUNKA EDDIGI TAPASZTALATAI, TOVÁBBI TERVEK ÉS KÍNÁLKOZÓ LEHETŐSÉGEK

A munka először a „*Borsodi Szénbányászok Hagyományainak Ápolása*”, majd később a „*Bányászati és kohászati emlékek nyomában Észak-Magyarországon*” elnevezéssel és tartalommal indult és a Borsod-, Nógrád-, Heves-megyei szakembereiből alakult térségi *Technikatörténeti Munkabizottság* (Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület [OMBKE] területi csoport) koordinációjában folyt. A 2001. évtől bekapcsolódtak ebbe a programba kelet-szlovákiai szakemberek, és kérték közreműködési lehetőségeiket más hazai szakmák képviselői is.

2002-ben a kezdeményezés iránt *bővült a hazai érdeklődés*, megszorodott a kutatómunka, az e témában szervezett rendezvények, kiadványok, visszaemlékezések száma nőtt, több ipari berendezést, objektumot sikerült műemlékvédelmi, múzeumi megőrzés alá vonatniuk a témával foglalkozó aktivistáknak. A térségben érintett több települési önkormányzat, közgyűjtemény, egyetem és vállalkozási képviselő támogatója lett az ügynek. Már korábban felfigyelt e kezdeményezésre az *Europäische Eisenstrasse mozgalom* szervezete, a CEITA* és kérésünkre 2002 tavaszán felvett nyertünk ennek családjába, ezáltal jogossá váltunk neve, logója használatára, nemzetközi támogatási lehetőségeik igénybevételére. Jótékonyan hatott e munkára a TICCIH** nemzetközi és hazai szervezetének magyarországi rendezvénysorozata, az e téren kialakult együttműködés is.

A program első komplex projektje még 2001-ben elnyert egy hazai *pályázati támogatást*, majd újabb országos és decentralizált pályázatok kaptak pozitív elbírálást. 2002-ben a nemzetközi szervezet elnöksége felkérte a magyar munkabizottságot az *Europäische Eisenstrasse kelet-európai bővítésének* koordinálására, a szlovák, román, lengyel, cseh területeknek mozgalomba bekapcsolására. E célból számos egyeztetést végzett a bizottság nemzetközi és területi koordinátora. Még ez év során Sopronban, Leobenben, majd Torockóban tartottak a témában egyeztető munkamegbeszélést és nemzetközi tanácskozást, a korábban Eger városában az érintett nemzetek képviselői által közösen aláírt szándéknyilatkozat alapján.

2002-ben elkészült az első idegenforgalmi célú színes kiadvány, a négy nyelven 46 objektumot bemutató „*Útikalauz a Bányászati és Kohászati Emlékekhez Észak-Magyarországon és Szlovákiában*” címmel. Megkezdődött a *turisztikai marketing munka* előkészítése és ennek kapcsán egy országos helyzetképet reprezentáló kiállítás anyagának gyűjtése és bemutatásra előkészítése. Ugyancsak 2002-ben második alkalommal szervezte meg a miskolci Tudomány és Technika Háza

* Cooperation of European Iron Trail Associations, vagyis: A Vas Útja Európában Egyesületek Együttműködése, (céljuk a nagyközönség érdeklődésének növelése az európai vasgyártás története és kulturális vonatkozásai iránt, a technikatörténeti ismeretek cseréjének elősegítése, és a kultúrtörténeti jellegű idegenforgalom bátorítása).

** The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage, amely az ipari örökség feltárásával, kutatásával, megőrzésével és újrahasznosításával foglalkozó szakembereket fogja össze.

a munkabizottság közreműködésével a *megyei diákvetélkedőt*, amelynek témája szorosan e programhoz kapcsolódott, és mintegy 200 fiatal vett rajta részt.

Az eddigi tapasztalatokból kiemelhető, hogy – a MTESZ jelenlegi szervezeti keretei között, mind szegényesebb lehetőségeivel – kizárólag civil szerveződésben csak nagyon nagy elhatározottsággal, rendkívül sok egyéni idő-, pénz- és munkaráfordítással, szinte megszállott önkéntes szakemberekből álló munkacsoporttal, gyakran a kudarcokat is elviselve lehetett e programban némiképp előrehaladni.

Az intézményi háttér gondjain túl az alábbi fontosabb tényezők befolyásolják még a nagyobb ütemű, sikeresebb előrehaladást: nagyon időigényes, szerteágazó szervezői tevékenységet tesz szükségessé ez a munka, mivel mindenek előtt széles körben fel kell ismertetni az ügy fontosságát és jelentőségét az adott térségre nézve és a hazai kultúrtörténet szempontjából. El kell oszlatni azt a még esetenként érvényesülő téves, arisztokratikus szemléletet, hogy a termelési, a technikai, a műszaki, a technológiai, az ipari örökségünk nem része, vagy nem egyenértékű része az egyetemes és a nemzeti kultúrának. Helyet kell adni annak a jogos igénynek, hogy a vaskultúra terjedésének történeti feldolgozásában és bemutatásában több rokon, illetve kapcsolódó szakmáról is kellően megemlékezzünk. Ezeknek jelentős szerepük volt és ma is van – a bányászok és kohászok mellett – a vas és acél térhódításában, a mindenkori emberi civilizáció kialakulásában (erdőgazdálkodás, vízgazdálkodás, üvegipar, gépipar, szállítás, építőipar, kereskedelem, kézműipar, agrárium stb.).

Fontos, hogy a hazai turisztikai programkínálatokba az idegenforgalmi szervező szakemberek *felvegyék és kellően reklámozzák egy-egy tájegységnek a technikatörténeti látnivalóit*. Ehhez azonban a jelenleginél *attraktívabban, érdeklődést felkeltőbb módon szükséges bemutatni az ipari örökséget és kapcsolni kell azt más szórakoztató, pihenést, kikapcsolódást nyújtó kulturális és egyéb programokkal*. Nem nélkülözheti ez a célkitűzés a mintegy 120 hazai technikatörténeti jellegű közgyűjteményünk szakembereinek *a jelenleginél nagyobb nyitottságát az örökségföldrajzi teendők iránt*. Ezt leginkább laza, ilyen célú hálózatba tömörítéssel és a munka országos koordinálásával lehetne biztosítani.

Nyilván *mindez már túlnőne egy vagy több civil szervezet kompetenciáján, mindenképpen állami intézmények aktív bekapcsolódását, az országos és térségi irányító állami szervek szakapparátusainak aktívabb közreműködését is igényelné.*

Felvethető itt *a hazai termelés- és technikatörténeti gyűjtemények eddigi fejlesztési célkitűzései újragondolásának szükségessége is*. Ismeretes például, hogy az Országos Műszaki Múzeum anyagát 1938-ban Kassára szállították és az nem került vissza onnan. Azóta, bár új Országos Műszaki Múzeum alapítására került sor Budapesten, máig nincs megoldva ennek az intézménynek a megfelelő elhelyezése, működési feltétele. Időközben különböző művészeti, történelmi közgyűjtemények, emlékhelyek, panteonok sora épült és nyílt meg az országban, – tegyük hozzá, helyesen. Nyilván *a Műszaki Múzeumra is sor kell kerüljön hamarosan*. Megfontolandónak tartom, hogy ez a fejlesztés *ne csupán Budapestre koncentráltan, a hagyományos múzeumi szerkezetben jöjjön létre, hanem a jelen és a jövő számára megfelelőbben, azaz az egyes régiókra, szakmai hagyományokkal rendelkező térségekre decentralizáltan és az egész hálózati formában összefogva*. Egy ilyen koncepció számos pragmatikus előnnyel járna. Mobilizálhatóvá válna nagyon jelentős regionális eszköz és erő. (A leállított, de még revitalizálható ipari létesítmények, az ország 26 Technika Háza, térségi területfejlesztési alap, humán erőforrás stb.) Egy ilyen program már jelenleg is, később pedig még inkább élvezhetne tekintélyes uniós anyagi támogatást, jobb feltételeket biztosíthatna a hazai gyűjtő-, megőrző- és kutatómunkához. Egy ilyen struktúrában ipari örökségünk turisztikai hasznosulása, bekapcsolása az európai kulturális utakba is lényegesen eredményesebb lenne. Szerencsére ennek a fejlődési iránynak alapelemei már némiképp ki is alakultak azáltal is, hogy a Központi Kohászati Múzeum, és az Öntödei Múzeum az Országos Műszaki Múzeum szervezetébe integrálódott, vagy amikor Soprontól Rudabányáig kialakítottuk az érdekelt városok intézményeivel az Európai Vaskultúra útja Magyarországi Állomásai elnevezésű turisztikai marketing kiállítás anyagát. Ezekre az újszerű struktúrákra, az itt szerzett eddigi tapasztalatokra lehetne biztonsággal tovább építkezni.

Tudományos felmérő munkával is kellően megalapozzák ezt a programot a MTESZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottságának (TTB) immár 19. éve megrendezett őszi ankétjai, kiadványai, amelyek fő célja pontosan az ilyen tartalmú nemzeti értékeink rendszerezett összegyűjtése, dolgozatokba, előadásokba foglalása az egyes szakterületek legjobb ismerői, kutatói által. Úgy gondolom, hogy a TTB ez irányú elévülhetetlen szervezőmunkájában soron következő továbblépés lehetne, hogy megkísérli az őszi ankétok – már eddig is felgyűlt és a továbbiakban megjelenő – jelentős mennyiségű ismeretanyagát a gyakorlati élet számára (akár a hazai és nemzetközi szakmai turizmusba bekapcsolódva az EU által kezdeményezett és támogatott kulturális utak országon belüli kialakításával is) minél szélesebb körben hasznosítani, értékesíteni.

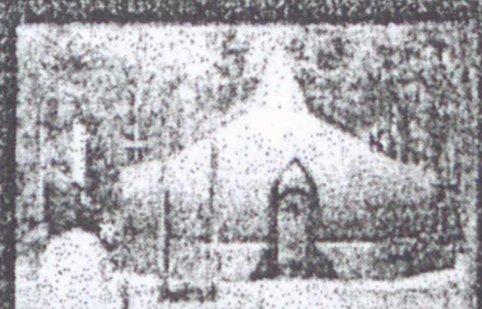
Munkabizottságunknak terve az elkövetkezendő hónapokra, hogy változatlanul erőteljesen folytatjuk a kutató, gyűjtő és publikáló munka szervezését. Ehhez hazai és nemzetközi pályázatokat dolgozunk ki és nyújtunk be. Ezzel párhuzamosan, lehetőségeink keretei között keressük azokat a támogató kormányzati, intézményi, turisztikai és média kapcsolatokat, amelyekkel méltó rangra, megbecsülésbe lehet emelni termelés-történeti, technikatörténeti hagyatékunkat, ipari örökségünket, mint nemzeti kulturális identitásunk elválaszthatatlan részét.

Összefoglalva: a hazai termelés- és technikatörténeti közgyűjtemények – eddigi mostoha körülményeikhez képest – kivételesen kedvező fejlesztési szakasz lehetősége előtt állnak. Ezt kihasználva korszerűsödhet intézményrendszere és megvalósulhat ipari örökségünk 21. századi igények szerinti hasznosulása. Erre nagy szükség is van. Először is az ipari forradalom 20. századi szakasza lezárásaként a hazánkban is végbemenő radikális termelési és technikai szerkezetváltozások bőséggel kínálják múzeumainknak a kultúrtörténeti értékeket, túl a korábbi időkből ránk maradt gazdag ipari örökségünkön. Másrésztől remélhetően – ha a sorban utolsóként is, de – hamarosan napirendre kerül az Országos Műszaki Múzeum megfelelő működési, szerkezeti feltételének kialakítása is, amelynél már számításba vehetők az Európai Unió országainak tapasztalatai, követelményei, valamint az Unió ilyen célú támogatási lehetősége. Meggyőződésem, hogy a jövő sikere azon múlik majd, hogy az érintett civil szervezetek ez irányú munkáját, a társadalmi érdeklődést mennyire sikerül országos méretekben felkelteni és igénybe venni, illetve, hogy mennyire ismerik fel majd a szakmúzeumok vezetői a hálózatba szerveződésük fontosságát, és ezáltal a turizmus fellendítésének az EU részéről felkínált előnyeit, lehetőségeit miként fogják kihasználni.

IRODALOM

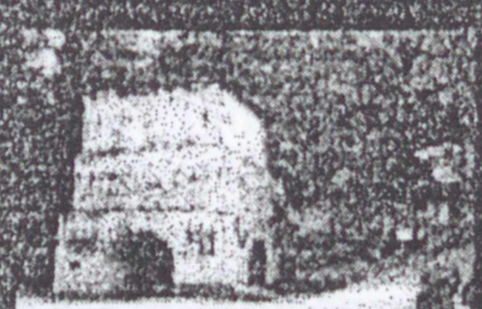
1. Kiss László–Kiszely Gyula–Vajda Pál: Magyarország ipari műemlékei. Országos Műszaki Múzeum (Budapest 1981).
2. Tar Sándor–Zsámboki László: Selmectől Miskolcig 1735–1985. Nehézipari Műszaki Egyetem (Miskolc 1985).
3. Drótos László: Kulturális örökségünk hasznosításának bővülő lehetőségei. Északkelet-Magyarország folyóirat (Miskolc 2001. 2. sz.).
4. Galambosné Hornyák Etelka: Az örökségföldrajzi tevékenység lehetőségei a területi folyamatok alakításában. Északkelet-Magyarország folyóirat (Miskolc 2001. 2. sz.).
5. Németh Györgyi: Nyaraljon a Ruhr-vidéken. Új Holnap folyóirat (Miskolc 2002 – Ősz).

AZ „EUROPAI
VASKULTÚRA ÚTJA”
MAGYARORSZÁGI ÁLLOMÁSAI

*Hangukládszori Vaskohézi Emlékhely
búcsútemetője (Sovogyász)*

KIÁLLÍTÁS

1913-ban épített sípcsontos megállóház

*1990-es években megújított
hidgyári üzemeltető*

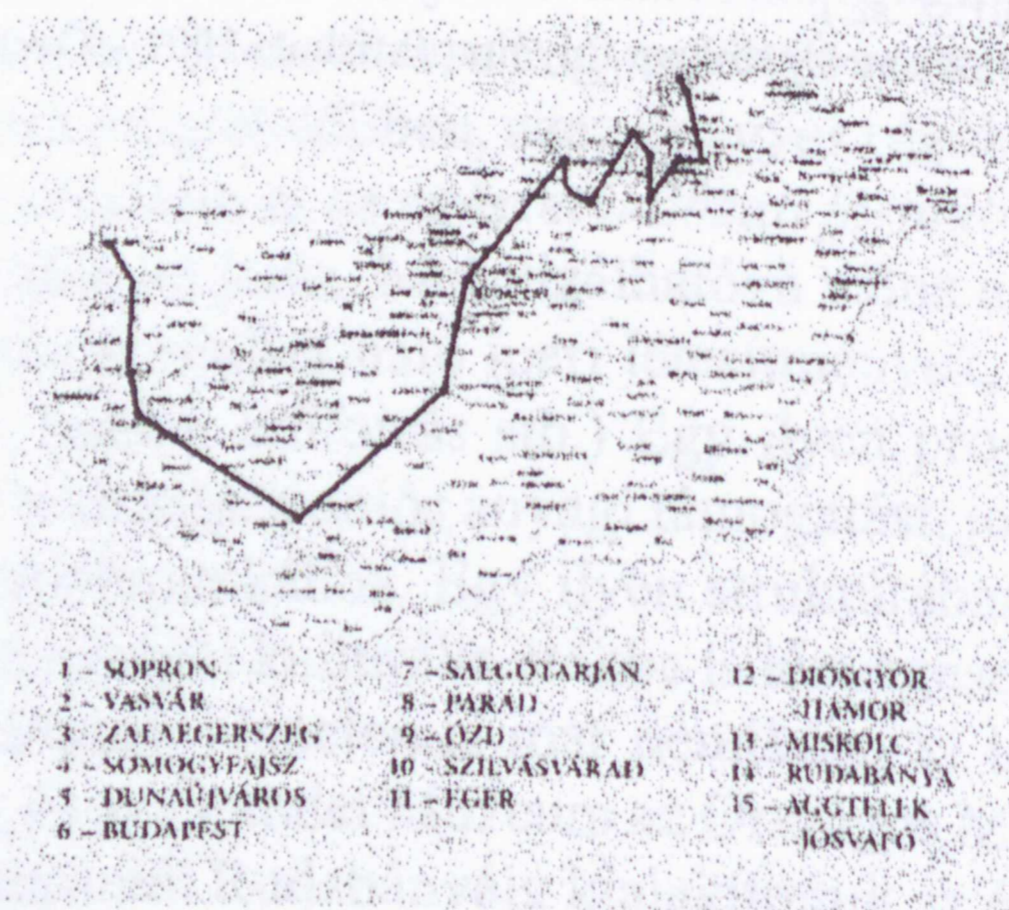

Dunai Vasmű létesítmény 2003-ban

IPARI ÖRÖKSÉG A HAZAI TURIZMUSBAN

Turisztikai marketing célú kiállítás meghívója

Az Európai Vaskultúra útja magyarországi szakasza